

Mongol füstáldozat a tisztaságért

(*Buzar-yin sang*)

*Kápolnás Olivér**

A mongolokkal kapcsolatban a tisztaság és a tisztátlanság kérdésének kutatását a források szűkössége, illetve egyoldalúsága határozza meg. Az egyik legkorábbi és széles körben ismert adat Plano Carpini XIII. századi beszámolójában található:

És hogy rövidre fogjam: hitük szerint minden a tűz által tisztul meg. Ezért valahányszor követek vagy előkelőségek vagy másféle személyek érkeznek hozzájuk, két tűz között kell átmenniök hozott ajándékaikkal együtt, hogy megtisztuljanak, ha netalán rontást, vagy mérget, vagy valami ártalmat hoztak volna rájuk. Úgyszintén, ha a barmokra vagy az emberekre tűz hull az égből, amint az errefelé gyakorta megesik, vagy más ilyesmi történik velük, ami miatt aztán tisztátalannak és szerencsétlennek tartják magukat, ugyanígy kell a varázslók közreműködésével megtisztulniok.¹

A XIII. században a mongolok az érdeklődés középpontjában álltak, ám hatalmuk gyengülésével párhuzamosan a róluk szóló beszámolók is megfogyatkoztak. Bár belső források már a XIII. századtól ismertek, nem sok mindent találunk bennük a tisztaság, illetve tisztátalanság kérdésével kapcsolatban. Segítségünkre szolgálhatnak az egy nyelvű mongol szótárak: az elsőt a XVIII. század elején állították össze a mandzsu uralkodó parancsára. Mivel 21 kötetet tesz ki, így a közkeletű neve „21-es szótár” (*Qorin nigerü tayilburi toli*) lett. Ebben a „tisztá” szónál (*ariyun*) az alábbi magyarázatot találjuk: „Tisztaságnak nevezik a mértékletes, egyenes [életet/embert]. Tisztának nevezik a makulátlan, homogén dolgokat. Emellett az átlátszó vizet is tisztának nevezik.”² A szenny szónál (*bujar*) ezt találjuk: „Bármilyen tisztátalan [szó szerint tisztaság nélküli], ocsmány dolgot szennynek neveznek.”³ Egy másik magyarázat szerint a „jogtalan eltulajdonítást szennynek nevezik.”⁴

A tisztaság és tisztátalanság kérdését elsősorban az ezzel kapcsolatos kéziratokból lehet megismerni. Mielőtt a szövegekre rátérnénk, érdemes röviden felvázolni ezek kulturális hátterét. A mongol írásbeliség a XVI. század végétől, a Tibetből érkező buddhizmussal párhuzamosan kezdett ismét erőre kapni: rengeteg fordítás született tibeti nyelvből, illetve sok mongol jegyezte le gondolatait és másolt le különböző műveket (ennek hátterében az a tibeti buddhizmusból származó elképzelés állt,

* A tanulmány megírását az OTKA K116568-as pályázata tette lehetővé.

¹ *Julianus barát és Napkelet felfedezése* 1986: 102.

² *Yabudal ceger . sanay-a qubday ügei-yi ariyun kememüi ... basa aliba yayum-a kkir ügei masi ke-yi mön ariyun kememüi .. jici usu tungyalay-i mön ariyun kememüi* (QNTT 1979: 40).

³ *Aliba ariyun ügei jigsigüritei-yi bujar kememüi* (QNTT 1979: 270).

⁴ *Jüi ügei ed abcayagui-yi bujar kememüi* (QNTT 1979: 270).

mely szerint egy buddhista mű lemásolása — de már birtoklása is — erénynek számít). A buddhizmus és az írásbeliség terjedése mellett fontos tényező volt az is, hogy a korábban erősen megosztott mongol területek nagy része a XVII. század folyamán a Mandzsu Birodalomhoz csatlakozott. Ennek nyomán egy békés periódus állt be, amely a XX. század elejéig tartott. A kétszáz évet meghaladó időszakot a béke és az állandóság mellett a buddhizmus jellemezte, mely magába olvasztotta a korábbi hiedelemvilágot, és idomult a helyben talált kultúrához. Ebből az időszakból számtalan mongol nyelvű kézirat maradt fenn, melyek nagy része a buddhizmussal, illetve a hagyományos hiedelemrendszerrel kapcsolatos. Ezek egy része elveszett a XX. század történelmi viharaiiban, másik részük különböző gyűjteményekben lapul; csak elenyésző részüket dolgozták fel eddig, a kiadottak száma jelentéktelen a vélhető szövegtárhoz képest.

A fent említett korszakból származó kéziratok alapján mutatom be a tisztasággal, illetve annak hiányával kapcsolatos elképzeléseket.

Az alábbi rövid idézet egy XVII. századi, feltehetően tibetiből fordított mongol kéziratból származik, melynek címe: *Minden szennyet megtisztító füstáldozat, melyet Padmaszambhava*⁵ írt (*Badma-a sambhau-a baysi-yin jokiyaysan qamuy bujir-i arilyayci bsang*).

A nagy bölcs, Padmaszambhava [...] idejében [...] az uralkodó megbetegedett, mindenütt természeti csapások, járványok pusztítottak és más katasztrofális események történtek. Padmaszambhava megvizsgálta az uralkodó pulzusát, és így szólt: [...] a tisztátalan szennnyel való szennyezettségtől van ez. [...] Ha az uralkodó és a helyszellemek is szennnyel mocskolódnak be, akkor zűrzavar támad.⁶

A fentiekből az rajzolódik ki, hogy a tisztátalanság nem egyes tárgyak, helyek, élőlények alapvető tulajdonsága, hanem eredetileg minden tiszta, ám be tud szennyeződni, tisztátalanná tud válni, aminek eredményeként valamilyen természeti csapás várható. Ebből fakad a következő kérdés: mitől lehet valami tisztátalan? Az idézett kéziratban találunk erre választ: legtöbb esetben valamilyen vétek vagy nem megfelelő viselkedés áll a háttérben, de lehet akár figyelmetlenség is. Minden hiba mást és mást szennyez be. A következőkben néhány példát mutatok be:

⁵ A VIII. században Tibetben élt buddhista mester. Mongol területeken kultusza elterjedt; egy legenda szerint járt a mai belső-mongóliai Loboncsinbo barlangszentélyben (SUWATI 2008: 53). Több mongol nyelvű szövegnél szerzőként tűnik fel a neve, az esetek egy részében valószínűleg csak amiatt, hogy a szöveg jelentőségét növeljék.

⁶ *Yeke baysi badm-a sambhau-a [...] sayuqu-yin üy-e-dür [...] qayan cilergejü qotolan qamuy orod-dur jabi kiged kirayu möngdür ba qan kiged kecig? ebecin terigüten buyan busu-yin olan mayui iru-a boluysan-dur . amcinar-iyar sudal bariyuluysan-a . [...] ariyun busu-yin bujar-iyar burtaylaysan mön buyu kemebei [...] ariyun busu-yin bujar burtay-iyar qayan kiged qamuy orod-un tngri-i bujarlaysan-dur tedeger kimuralduysan-aca bolbai. (Badm-a sambhau-a baysi-yin jokiyaysan qamuy bujir-i arilyayci bsang orosiba, 1).*

Veszekedéssel, ellenségeskedéssel a haragvó helyszellemeket lehet beszennyezni; szennyes forráccsal [amit a tűzbe vetnek] a házi szellemeket. [...] Céda nő ölénék szennyével a fent, a lent és a kettő között lakó istenségeket lehet beszennyezni.⁷

Felmerül a gyanú, hogy ha ez valóban egy tibetiből fordított szöveg, akkor menyire volt mindez érvényes a mongolokra? Segítségünkre lehet ismét Plano Carpini, aki ezzel kapcsolatban az alábbiakat írja:

Vannak bizonyos, önmaguk vagy elődeik által kitalált hagyományaik arról, hogy mit tartanak bűnnek. Ilyen például késsel a tűzbe szúrni vagy más módon késsel érinteni a tűzet, a főzőfazékból késsel szedni ki a húst, tűz mellett fejszével vágni. [...] Hasonlóképpen tilos a lovat ösztökélő ostorra rátaposni, [...] korbáccsal a nyílhoz érni, madárfiókát megfogni vagy megölni, a lovat kantárszárral verni, csontot csonttal törni, tejet vagy más italt vagy ételfélét a földre kiönteni. Vének a jurtában vizelni; ha valaki szántszándékkal teszi, megölik, ha nem, nagy összeget kell fizetnie a sámánnak, aki megtisztítja őket, és mind a jurtát, mind a bennevalókat két tűz között átviteti; amíg azonban ez a tisztítási szertartás végbe nem megy, senki sem merészel e helyre belépni vagy onnan elvinni valamit.⁸

Tehát a szenny oka legtöbb esetben tabu- vagy szabályszegés. A hagyományos mongol kultúrában számtalan tabu volt, a változó világgal ezek nagy része mára már csak különböző gyűjteményekben maradt meg.⁹

Térjünk át a következő kérdésre: mi történik, ha valami szennyezett? Főntebb láttuk, hogy különféle csapások várhatók. Ezt a jelenséget néhány példán keresztül szemléltetem a fentebb már idézett *Minden szennyet megtisztító füstáldozat* szövegéből:

Ha egy ember szennyeződik be, akkor elveszti színét, elfogy az ereje. Feje, nyaka, füle megfájdul, szeme elhomályosul. Ha a nyelve van beszennyezve, akkor elhagyja a hangja, némává válik. Ha az értelme szennyeződik be, akkor szorongani fog és elfelejti a szavait. [...] Ha fegyverek szennyeződnek be, akkor berozsdásodik a páncél, kicsorbulnak a pengék.¹⁰

Ha valami már szennyezett, akkor eljön az ideje a tisztító áldozatnak. Erre különböző szövegek születtek; egy részüket nagy valószínűséggel tibeti nyelvből fordították, vagy legalábbis tibeti előképre vezethetők vissza. A mongol tisztító áldozatok nem kanonikus szövegek, hanem a népvallási szövegek közé tartoznak, ebből kifelélyólag nyomtatott változattal szinte nem is találkozunk, szinte kizárólag kéziratos formában terjedtek el.

⁷ *Kereldün ösleldükü-yin kimural-iyar keger-e-yin doysin tngri-ner-i bujarlaysan ba . burtay-tu ürtesün-iyer ger-ün ejin tngri-ner-i bujarlaysan ba [...] bujar ekener-ün ebür-ün burtay-iyar . deger-e door-a jabsar yurban-u tngri luus kuha?-nujud-i bujarlaysan. (Badm-a sambhau-a bay-si-yin jokiyaysan qamuy bujir-i arihacyi bsang orosiba, 4b.*

⁸ *Julianus barát és Napkelet felfedezése* 1986: 101.

⁹ Az utóbbi évek legátfogóbb gyűjteményei: NARANTUYAГ-a 1998, MCC 2006.

¹⁰ *Bey-e-yi bujarlabasu bey-e-yin öngge bayuran kücün aldaraju . toloyai küjügün cikecin ebeddüged nidiün balaraju .. kelen-i bujarlabasu dayun sögüged kelekeyiren colcirayu . sedkil-i bujirlabasu sedkil jobaju üges-i umartan [...] quyay mesen-i bujarlabasu quyay jebereged qorca mesen moqoyu. (Badm-a sambhau-a bay-si-yin jokiyaysan qamuy bujir-i arihacyi bsang orosiba, 5a.)*

A különböző mongol nyelvű (füst)áldozati szövegek összefoglaló neve mongolul *sang*, ami tibeti eredetű szó (tibetiül *bsang*, elvéve mongol szövegben is megtalálható ebben az alakban). A különböző kéziratos füstáldozatok szövegeinek összegyűjtése csak a XX. század második felében indult meg. Úttörő vállalkozás volt B. Rintchen (Rincsen) 1959-es szöveggyűjteménye, melyet Walther Heissig 1966-os műve követett. 2000-ben Yang Haiying adott ki több szöveget, majd 2013-ban egy terjedelmes kresztomátia jelent meg Joriytu, Badai és Gangbolod szerkesztésében. Az idézett gyűjteményekkel az a fő probléma, hogy fordítást nem tartalmaznak, sőt, a problémás szöveghelyeknél sem adnak támpontot az értelmezéshez. A fenti gyűjtemények mellett több cikk foglalkozott mongol áldozati szövegekkel, de a tisztítóáldozatokra eddig kevés figyelmet fordítottak.

A mongol tisztító füstáldozatokat alapvetően két csoportra lehet osztani: az egyik csoport csak a tisztítóáldozatot magát írja le; a másik csoportba azok a szövegek tartoznak, amelyekben van tisztító rész, de az csak a szöveg egy részét teszi ki. A második csoportba tartoznak többek között a *Róka-füstáldozatok* (*Ünegen-ü sang*) és az *Origo-áldozat* (*Ündüsün bsang*). Az első csoportba tartozó szövegeknek nincs átfogó nevük; címeikben az alábbi kifejezéseket találjuk leggyakrabban: *Tiszta áldozat* (*Ariyun sang*), *Szennyet tisztító áldozat* (*Bujar-i arilyayci sang*) vagy ennek rövidített alakja: *Szenny-áldozat* (*Bujar-yin sang*). Emellett számos egyéb variáns is előfordulhat. A mongol kéziratok egyik — néha meglehetősen bosszantó — jellegzetessége, hogy ugyanaz a szöveg több cím alatt is megjelenhet, illetve egy cím alatt teljesen eltérő szövegeket találhatunk (ha esetleg több azonos című és tartalmú kéziratot találunk, akkor valószínűleg nyomtatott műről készült másolatokkal van dolgunk).

A tisztító áldozatok általában igen egyszerű felépítésűek: egy felsorolásból állnak, hogy mit kíván megtisztítani az áldozat bemutatója, s esetleg egy áldáskérés szerepel a végén. Egy eddig publikálatlan művet szeretnék példaként bemutatni. A kézirat három, rossz megtartású, töredező, 8 x 21 cm-es lapból áll (lásd a képeket a mellékletben). A lapok szélét a gyakori használat barnássá színezte (ennek feltehető oka a használó zsíros, faggyús keze, a mongolok régen „nomád körülmények között” nem mosták, hanem csak törölték a kezüket). Az írásképp gyakorlatlan kézre utal, inkább lassan rajzolta, mintsem írta a szavakat, mert teljesen hiányzik a folyóírás dinamikája. A kézirat első fele tartalmazza a tisztítóáldozatot, majd egy hosszas áldáskérés következik (ebből a szempontból ez a szöveg sem csupán tisztítóáldozat). A két rész világosan elkülöníthető a kéziratban, fordításban jelzem ezt.

Füstáldozat a tisztaságért

OM Á HUM.

Ó, ezen a csodálatos napon megtisztítom a tüzet a szennytől, béklyóitól.

Ezen a napon eltüntetem a veszekedésből fakadó szennyet.

Ezen a napon megtisztítom az élőlényeket a szennyüktől, béklyóiktól.

Eltüntetem a rossz, szennyezett étel evéséből fakadó szennyet.

Eltüntetem a szennyezett ruha felöltéséből fakadó szennyet.
 Eltüntetem a holttest szennyét, béklyóját.
 Megtisztítom az özvegyet az ocsmány szennyétől, béklyóktól.
 Annak, aki bemutatja ezt az áldozatot és az összes hozzája tartozónak legyen hosszú élete, legyen gazdagsága! A káros erők, gonosz szellemek veszítsék el erejüket; vágynak a Tan alapján teljesüljenek!

* * *

Ó, csodálatos védelmező buddhák, kik ezt a sötét világot az utolsó szegletéig tisztává teszitek, bennetek bízunk mi mindannyian, adománygazdák és hozzánk tartozók!
 Egyik buddha se távolodjék el mellőlem! Igyekszem!
 Egyik buddha se veszítsen erejéből! Nem felejttem őket!
 Egyik buddha helye se legyen elhanyagolt! Megtisztítom őket!
 Egyik buddha kegyelme se fogyjon el!
 Életet adó összes isten és buddha, ne hagyjatok el!¹¹
 Oltalmazó istenek és buddhák ne szakadjon meg rokonszenvetek!
 Parancsra cselekvő oltalmazók ne távolodjatok el a közelemből!
 Szavát megszegő ellenséghez ne legyetek gyengédek!
 Gyors ellenfélnek megkegyelmezzünk(?). Minket, adománygazdákat, hozzánk tartozókat, bárhová is menjünk a négy égtáj és nyolc határ felé, szívesen fogadjatok, zivatartól oltalmaztatok! Mérhetetlen tenger áramlásához hasonlóan nyugodtan, szabadon éljünk, a vágott ételeket emeljük a szánkhoz, kezünkben az óhajtott tárgyakat tartsuk, megülésre áhítozott paripán járjunk! Az áldozat bemutatója és mi mindannyian, akik adományokat adtunk, a hozzánk tartozókkal együtt, a Tannal [=buddhizmus] összhangban teljesüljön minden vágyunk! Fejünkön Vadzsradhara áldása legyen! Az élőlények támaszának, a Dalai lámának áldása teljesedjék be!¹²

¹¹ Az értelmezés bizonytalan.

¹² *Om a hum*

ay-a yayiqamsiytu ene edür yal-un tüüdker buzar-yi ariyulamui
ene edür keregür-ün buzar tüüdker-yi ariyulamui ..
ene edür amitan-u buzar tüüdker-yi ariyulamui ..
mayu buzar idege idegsen-ü buzar-yi ariyulamui ..
beyen-degen buzar qubcasu emüsügsen-i ariyulamui ..
amitan-u mayu abiyas-un buzar tüüdker-yi ariyulamui ..
ükügsen-ü kegür-ün mayu buzar-yi tüüdker-yi ariyulamui ..
belbesün ekener-ün [1/2] mayu buzar tüüdker-yi ariyulamui
yogacar ba bürün nökiür selte bügüdeger-ün ami nasu urta [=urtu] bouyad. ed tavar qotala tegüscü
ülü jokildayuluyci ada kiged jedker amurliyad sedkigsen anu nom-un yosuyar-a bütükü boltuyai ...
ay-a yayiqamsiy-tu sakiyulsun burqad ta bügüdeger-e ber.
enekü qarangyui-yin oron-i ariyun-iyar tüügemel bolyaju bürün
ba. bürün öglige-yin ejed nökiüd selte-ber sitüsügei ..
qamuy burqan dergede-ece [2a/b] buu qoloda kiciyesügei ..
qamuy burqad kücün-yin [=iyen] buu bayadayul. duradsuyai ..
qamuy burqad qajar-a-ban buyu mökös[=]tegül. ariyulasuyai ..
qamuy burqad örösiyel-yin [=iyen] buu sayar-a.
amidarayulun [=amidurayulun] üiledügi qamuy tngri. burqad buu // kilyayurlatuyai [?] .
ibegeltüi tngri qamuy burqad bayasun tayalaqui-ban buu osoldu.
jarliy-iyar yabuyci sakiyulsun dergede-ece buu qoloda ..
tangyariy ebdegci dayisun-dur kücün-yin ücüken buyu boly-a ..

A kéziratban a tisztító rész szövege nagyon egyszerű, rövid. Vannak olyan változatok, melyekben a megtisztítani vágyott dolgok listája jóval hosszabb. Ezekben olyanokat is találunk, mint például „a paripa gyors vágóját akadályozó béklyójának megszüntetése.”¹³ Valószínűleg az áldozat bemutatásakor szabadon lehetett válogatni a megtisztítandó dolgok közül, csak azt kellett megtisztítani, ami valamilyen módon beszennyeződött.

Arról azonban alig találni adatot, hogy a gyakorlatban mi okból és hogyan mutattak be tisztító szertartást. Csak néhány utalást találunk erre a mongol forrásokban: 1691-ben egy előkelő súlyos betegsége miatt egy pontosan meg nem nevezett szertartással tisztították meg annak lakhelyét, majd több rokonát démonűző-tisztító szertartásban részesítették.¹⁴ 1838-ban az orosz cár zászlókat adományozott a burját-mongoloknak. Az átadó szertartást egy kolostorban rendezték, ahol szintén bemutatnak egy tisztító áldozatot, melynek menetéről azonban semmiféle adat nincs.¹⁵

A szövegeket olvasván olyan kép tárul elénk, hogy a világ alapvetően tiszta, mindenki boldog, bőségben és gazdagságban élnek a gyors paripákon nyargaló mongolok, akik hatalmas nyájakat, méneseiket terelnek. Azonban egy veszekedés, egy véletlen tabuszegés, egy meggondolatlan cselekedet megtöri e harmóniát, és minden rosszra fordul: beborul az ég, elhullanak az állatok, megbetegszenek az emberek. Ekkor kell bemutatni egy áldozatot, mellyel az okozott szennytől meg lehet tisztítani a fertőzött dolgokat, majd visszaáll a harmónia és újra minden békés lesz.

Végezetül egy régi probléma megoldására teszek kísérletet, amely szorosan kapcsolódik a témához. 1957-ben jelent meg Antoine Mostaert tanulmánya, melyben egy mongol füstáldozati szöveget közöl, s a fordítását is mellékeli. A szövegben található egy először nehezen értelmezhető rész, miszerint valamely istenséget vagy magasabb rendű lényt tisztít meg az áldozat bemutatója.

*qurdaṇ dayisun-dur örösiyel [2/3] üiledüged .
öglige-yin ejed nöküḍ selte bidan bügüdeger ber
dörben jüg naiman kijayar-a-dur qamiy-a yabubasu
ele emün-e-ece uytayad . quq-a-aca qasin aburaju . büriün
sacalal ügei dalai metü masi sayin yabudal-iyar sayatal ügei yabuyad
aman-dayan durlaysan idege-yi idejü
yar-tayan durlaysan ed tawar-yi bariyad
kölgelküi-yi durlay=san mori-yi unuju .
büriün yogazar-a bidan öglige-yin ejed nöküḍ selte bügeder [3a/b]
küseḡsen kereg-üd anu nom-un yosuḡar-a бүтүгекү boltuyai ..
oroi-dur minu wcir dar-a-yin öljei qutuy orosituyai ..
amitan-u itegel dalai blam-a-yin öljei qutuy orosiqu boltuyai .. (Buzar-yin sang orošiḡulba)*

¹³ *Ayta morin-u qurdun yabudal-dur bodongyui bolqu-yi ariḡulumui* (Bujar tüüdker-nuḡud arilyayci sang-un sudur: 5a)

¹⁴ SE 1967: 65r–65v.

¹⁵ BADMAEVA 2007: 263.

Egy példa erre: *blam-a idam burqad-yi ariyulan takimui*, ami szó szerint azt jelenti, hogy 'a lámákat, védelmezőket, buddhákat megtisztítva, nekik áldozok'. Mostaert fordításában a problémát gordiuszi csomóként vágta át: „faisant le rite de purification, je sacrifie aux lamas, aux *divinités* tutélaires et aux burqan.”¹⁶ Az olvasóra van bízva, hogy kire vagy mire vonatkoztatja a tisztítószertartást. Felmerülhet, hogy itt elírás történt, és nem a buddhákat kell megtisztítani, viszont más szövegben is pontosan ilyen szerkezeteket találunk, melyet egy Geszer kánhoz szóló füstáldozatból származó mondattal illusztrálnék: „Geszer kánt megtisztítva, neki áldozok.”¹⁷ 1971-ben Henry Serruys egy szövegkiadás kapcsán szintén találkozott ezzel a problémával: itt öt versszakban találunk az előbbihez hasonló mondatokat. Egy példa: *ali-ba yajar-un ejen-i ariyulan takimui*. Ez azt jelenti, hogy 'a helyszellemeket megtisztítva, nekik áldozok'. Serruys fordításában így hangzik ez a mondat: „I offer a purificatory sacrifice to all Lords of the Earth.” Azaz világossá teszi, hogy a helyszellemek megtisztításáról van szó. A problémát — Mostaert művét idézve — körbejárja, azonban arra nem ad választ, hogy mégis miért kellene a helyszellemeket vagy a buddhákat megtisztítani? Minden bizonnyal arról van szó, hogy az áldozatbemutató megsértett egy tabut, vagy valami nem helyénvaló dolgot tett, példának okáért tigris napján történt egy áldozat bemutatása, ami tilos,¹⁸ és ennek próbálja megszüntetni a káros következményeit (mondhatni béklyóját). A felvetett probléma megoldását támogatja a korábban említett Róka-füstáldozat része, melyben isteneket, haragvó csillagokat is megtisztít az áldozatot bemutató személy, de csak amennyiben szennyezettek:

A felső ég kincstárának mandalájában tiszta a 360 isten; ha szennyezettek lennének, akkor ezzel a füstáldozattal áldozva megtisztítom őket. Az égi istenek mandalájában tiszta a 360 haragvó csillag; ha szennyezettek lennének, akkor ezzel a füstáldozattal áldozva megtisztítom őket.¹⁹

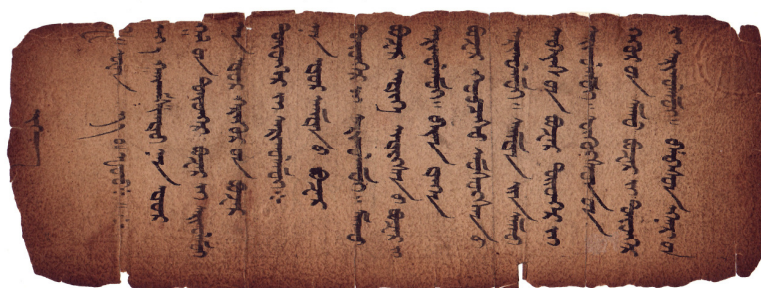
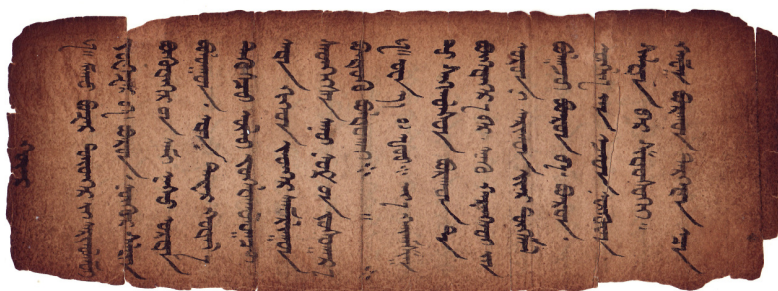
¹⁶ MOSTAERT 1957.

¹⁷ *Geser qayan-i arilyan takimui* (HEISSIG 1966: 141).

¹⁸ *Bars edür burqan takiqu-yi cegerlen-e* (MCC 2006: 340).

¹⁹ *Deger-e tengri-yin küü sang-un mandal-dur yurban jayun jiran tngri-ner-tür burtay ügei bülüge kerbe burtay bolbasu ene sang-iyar takin arilyayu .. oytaryui tngri-ner-ün mandal-dur yurban jayun jiran doysin odud-tur burtay ügei bülüge . kerbe burtay bolbasu ber ene sang-iyar takin arilyayu* (BAW-DEN 1976: 444, 452. Másik változat: COLOO — GÁSPÁR 1998: 92, 104).

Melléklet

A *Buzar-yin sang* címlapja*Buzar-yin sang* 1*Buzar-yin sang* 2a

Bibliográfia

Kiadatlan kéziratok

- Badm-a sambhau-a bayši-yin jokiyaŋsan qamuy bujir-i arilyaŋci bsang orosiba.* MTA Keleti Gyűjtemény: Mong. 53.
Bujar tüüdker-nuyud arilyaŋci sang-un sudur. MTA Keleti Gyűjtemény: Mong. 155.
Buzar-yin sang orošiŋulba. Magángyűjtemény.

Szövegkiadások és szakirodalom

- BADMAEVA, L. B. 2007. [Лариса Батоевна БАДМАЕВА] Летопись Вандана Юмсунова: памятник письменной культуры бурят XIX в. (исследование, текст, транслитерация, перевод, комментарии). Улан-Удэ: Изд-во БНЦ СО РАН.
- BAWDEN, Charles R. 1976. „The ‘Offering of the fox’ Again”, *Zentralasiatische Studien* 10, 439–474.
- HEISSIG, Walther 1966. *Mongolische volksreligiöse und folkloristische Texte aus europäischen Bibliotheken.* Franz Steiner, Wiesbaden.
- COLOO, J. — GÁSPÁR Csaba 1998. „Róka-füstáldozat — Üneŋen-i sang”, in Birtalan Ágnes (szerk.) *Őseink nyomában Belső-Ázsiában II. — Hitvilág és nyelvészet.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 87–118.
- JORITU — BADAI — ГАНБОЛОД 2013. *Todu üsüg-ün sang-un silüg-ün sudulul.* Üндүсүтөн-ү Кебел-үн Qoriy-a, Beijing.
- Julianus barát és Napkelet felfedezése* 1986. Válogatta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Györffy György. Fordította GYÖRFFY György és GY. RUITZ Izabella. Szépirodalmi Kiadó, Budapest.
- MCC 2006. *Mongyol ceger-ün ciŋulyan.* Szerk: SONOM — SODNAMDORJI — SAYIJIRAGU. Öbör Mongyol-un Arad-un Keblel-үн Qoriy-a, Beijing.
- MOSTAERT, Antoine 1952. „Sur le culte de Sayang Secen et de son bisaieul Qutuŋtai Secen chez les Ordos”, *Harvard Journal of Asiatic Studies* 20/3–4, 534–566.
- NARANTUYAGA 1998: *Mongyol-un ulamjilaltu ceger yosun.* Öbör Mongyol-un Arad-un Keblel-үн Qoriy-a, Kökeqota.
- RINTCHEN, B. 1959. *Les matériaux pour l'étude du chamanisme mongol. I. sources littéraires.* Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- SE 1967: *Subud erike ‘Ein Rosenkranz aus Perlen’.* Die Biographie des 1. Pekingers lCañ skya Khutukhtu Ōag dbaṅ blo bzang ṣ’os ldan, verfasst von Ōag dbaṅ ṣ’os ldan alias Šes rab dar rgyas. Herausgegeben, übersetzt und kommentiert von Klaus SAGASTER. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.
- SERRUYS, Henry 1971. „A Mongol Lamaist Prayer: Üндүсүн bsang ‘Incense Offering of Origin’”, *Monumenta Serica* XXVIII, 321–418.
- SUWATI 2008. *Loboncinbu-yin ayui.* Üндүсүтөн-ү Кебел-үн Qoriy-a, Beijing.
- YANG, Haiying 2000. *Manuscripts from Private Collections in Ordus, Mongolia* (1). International Society for the Study of the Culture and Economy of the Ordos Mongols, Köln.